

بررسی تطبیقی فرمت مارک ایران در نرم افزار «رسا» با فرمت یونی مارک برای پایندها

شهناز خادمی زاده (نویسنده مسئول)

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی
s_khademi59@yahoo.com

مرتضی کوبی

استاد گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه چمران اهواز
kokabi80@yahoo.com

عبدالحسین فرج بهلو

استاد گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه چمران اهواز
farajpahlou@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۰۷/۰۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۲/۲۲

چکیده

هدف: دستنامه مارک ایران در ابتدا فقط شامل منابع چاپی تک‌نگاشتی و فاقد فرمت‌های خاص برای سایر منابع بود. بعد از آن که این فرمت برای سایر منابع کتابخانه‌ای گسترش یافت، پژوهشگر که در دوره مارک سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران شرکت داشت با مقایسه بین کاربرگه پایندهای سازمان و فرمت ارائه شده در دستنامه یونی مارک متوجه کاستی‌هایی در برنامه رسا (که فرمت‌های مارک ایران را برای سایر منابع گسترش داده بود) شد. بنابراین، هدف خود از پژوهش خود را بررسی تطبیقی فرمت مارک ایران با دستنامه یونی مارک برای پایندها و ارائه راه‌حل‌های پیشنهادی برای رفع نواقص موجود در کاربرگه سازمان قرار داد.

روش: پژوهش حاضر به روش کتابخانه‌ای انجام شده است. جامعه پژوهش عبارت از فیلدها، نشانگرها و فیلدهای فرعی یونی مارک و مارک ایران است که تقسیم‌بندی و انواع آن‌ها، از دستنامه یونی مارک استخراج شد. ۱۴ فیلد ویژه پایندها نیز از متن دستنامه ۲۰۰۰ یونی مارک و روزآمدهای ۴ و ۵ دستنامه فوق استخراج و ترجمه شد. سپس فرمت پیشنهادی، با توجه به فیلدهای اختصاصی شناسایی شده به وسیله پژوهشگر و فیلدهای الزامی یونی مارک برای تمام منابع کتابخانه‌ای و فیلدهای عمومی، و در مطابقت با کاربرگه رسا (به منظور حصول اطمینان از اعمال فیلدهای مورد نظر در کاربرگه سازمان) تهیه شد. این کاربرگه دارای ۱۰۲ فیلد بود.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که پنج فیلد (۴۰۰ (فروست)، ۴۱۱ (فروست‌های فرعی)، ۲۲۵ (فروست)، ۰۱۴ (شناسگر مقاله)، ۰۷۳ (شماره بین المللی مقاله)) موجود در دستنامه یونی مارک در کاربرگه پایندهای سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران وجود ندارد و می‌بایست به آن افزوده شود. همچنین یافته‌ها نشان داد که فیلدهای متعددی دچار تغییرات در عنوان، تعریف، چگونگی کاربرد و فیلدهای فرعی شده‌اند و فیلدهای متعدد دیگری به اشتباه ترجمه شده‌اند و می‌بایست اصلاح شوند. در نهایت کاربرگه‌ای پیشنهاد شده که از ۱۰۲ فیلد آن، ۱۴ فیلد، فیلدهای ویژه پایندها، پنج فیلد، فیلدهای الزامی مارک، و ۸۳ فیلد باقیمانده را فیلدهای عمومی تشکیل می‌دهند.

اصالت / ارزش: مجلات از مهم‌ترین منابع اطلاعاتی مورد نیاز محققان و مراجعان کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی است و کتابداران برای انتخاب، تهیه و آماده‌سازی آن‌ها و ارائه خدمات مناسب به وسیله آن‌ها تلاش زیادی می‌نمایند. ارزش اطلاعاتی مجلات به این دلیل است که معمولاً آخرین اخبار و نتایج پژوهش‌های علمی در این منابع منعکس می‌شوند. بنابراین ضروری است تا با سازماندهی درست و هماهنگ این منابع به اشاعه و دسترس‌پذیری آن‌ها همچون متون تک‌نگاشت چاپی توجه شود.

کلیدواژه‌ها: مارک ایران، یونی مارک، پایندها، نرم‌افزار رسا، کتابخانه ملی، ابر داده‌ها.

تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی
فصلنامه علمی - پژوهشی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، (شاپا): ۷۸۳۸-۱۰۲۷-۱۳۸۸ نمایه شده در ISC
دوره ۱۶، شماره ۲، پیاپی ۶۱، تابستان ۱۳۸۹ از صفحه ۴۵ تا صفحه ۶۹

مقدمه

تقریباً یک قرن است که فهرست‌های برگه‌ای نقش اصلی را در ذخیره و بازیابی اطلاعات کتابشناختی منابع کتابخانه‌ای بر عهده دارند؛ به طوری که حتی امروزه با وجود آمدن روش‌های مختلف بازیابی منابع کتابخانه‌ای از جمله کتابشناسی‌ها، نمایه‌نامه‌ها، مقاله‌نامه‌ها، برنامه‌های نرم‌افزاری کتابخانه‌ای و غیره، کتابداران استفاده از این ابزار سنتی را به عنوان ساده‌ترین راه برای دستیابی به اطلاعات مورد نظر ترجیح می‌دهند.

با پیدایش کامپیوتر، اندیشه بهره‌گیری از توانایی‌های فراوان این پدیده نوین در کتابخانه‌ها اهمیت روزافزون یافت. فهرست‌نویسی ماشین‌خوان یا مارک^۱، اساساً پیامد تلاش برای کامپیوتری ساختن تولید فهرست برگه‌های کتابخانه بوده است. اما اگرچه این امر، انگیزه اولیه پدید آوردن مارک بود، دامنه استفاده از مارک بسیار فراتر از آنچه که پیش‌بینی می‌شد گسترش یافت و مارک، به سرعت به ابزاری برای تبادل اطلاعات کتابشناختی در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و جهانی تبدیل شد (کوکبی، ۱۳۷۷، ۸۲).

از دهه ۵۰ قرن بیستم که فکر ماشینی کردن نظام فهرست‌نویسی وجود داشت، نظامی به نام مارک به وسیله کتابخانه کنگره به وجود آمد که کارکرد آن در کنار مبادله اطلاعات، بیشتر به منظور سازماندهی، اشاعه و بازیابی آسان و سریع اطلاعات بود.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران (که از این پس به اختصار «سازمان» نامیده خواهد شد) که فهرست‌نویسی رایانه‌ای خود را از سال ۱۳۷۳ آغاز کرد، در سال ۱۳۷۶ طرحی را در مورد «مارک ایران» به شورای پژوهش‌های علمی کشور پیشنهاد کرد و طرح مذکور در تاریخ ۱۳۷۶/۱۱/۴ تصویب شد. در فروردین ۱۳۷۷ کتابخانه ملی برای انجام این مهم اقدام به تشکیل کمیته ملی مارک ایران متشکل از ۸ عضو و این کمیته تصمیم به طرح‌ریزی مارک ایران بر مبنای یونی‌مارک نمود (کمیته ملی مارک ایران، ۱۳۸۱). کمیته دائمی مارک ایران که بخشی از معاونت پردازش و پژوهش سازمان بود، مسئولیت رسیدگی به مارک ایران و اصلاح و گسترش آن را بر عهده گرفت. سرانجام ویراست اول دستنامه مارک ایران به سازمان عرضه شد. در مرحله نخست فقط به فهرست‌نویسی تک‌نگاشت‌ها اکتفا شد، لذا این ویراست منابع الکترونیکی، منابع

1. MARC= Machine-Readable Cataloging

دیداری- شنیداری و غیره را در بر نمی گرفت (کمیته ملی مارک ایران، ۱۳۸۱). تا این که از شهریور ۱۳۸۵ کتابخانه ملی با به کارگیری «نرم افزار رسا» (سیستم جامع کتابخانه ملی مبتنی بر یونی مارک و مارک ایران) اقدام به گسترش این فرمت برای تمام مواد کتابخانه ای نمود. در مصاحبه ای با اکبری داریان (۱۳۷۸) رئیس گروه فهرست نویسی منابع سازمان، در مورد این که آیا کمیته ملی مارک ایران هنوز دایر است و چرا در جلسات این کمیته از بعضی از اعضای این کمیته از جمله افراد صاحب نام و با سابقه استفاده نشده است، سؤال شد. وی در پاسخ گفت که کمیته ملی مارک به «شورای رسا» تغییر نام داده و اعضای این شورا شامل رئیس گروه فهرست نویسی و بعضی از اعضای کمیته ملی مارک ایران و مهندسان فن آوری اطلاعات است.

پژوهش حاضر با بررسی تطبیقی فرمت مارک ایران با فرمت یونی مارک برای پیایندها، و انطباق نتایج حاصل از این پژوهش با نرم افزار رسا برای مبادله و بازیابی اطلاعات کتابشناختی این منابع، به ارائه یک قالب استاندارد و هماهنگ با قواعد بین المللی پرداخته است.

از دهه ۱۹۶۰ میلادی تلاش های بسیاری در آمریکا و اروپا انجام گرفت تا زمینه ای برای تبادل اطلاعات کتابشناختی به وجود آید. اما برای تحقق این امر، پیش از هر چیز نیاز به استاندارد شدن توصیف های کتابشناختی بود. از طرفی سازمان بین المللی استاندارد نیز ISO ۲۷۰۹ را به منزله استاندارد بین المللی تبادل اطلاعات کتابشناختی منتشر کرد. با انتشار این استاندارد، راه مبادله اطلاعات از طریق پیشینه های ماشین خوان هموار شد.

برای رفع مشکل فهرست نویسی بنیادی، هم اکنون حدود ربع قرن است که از مارک یا فهرست نویسی ماشین خوان به عنوان متداول ترین ابزار تبادل اطلاعات کتابشناختی استفاده می شود. با استفاده از مارک، امکان خواندن و پردازش اطلاعات کتابشناختی منابع از طریق رایانه امکان پذیر است. این نوع فهرست نویسی امکان تبادل اطلاعات فهرست نویسی و کتابشناختی را میان کتابخانه هایی که به رایانه و نیز فرمت مارک مجهز هستند، به بهترین شکل فراهم می سازد.

بنابراین، می توان این گونه نتیجه گرفت که یونی مارک به عنوان یک فرمت تبادل بین المللی طراحی شد تا به فرمت های سایر مارک ها نیز توجه کند و در صورتی که در سطوح ملی، منطقه ای یا محلی تمایلاتی برای استفاده از آن وجود داشته باشد، باید تا حد امکان اطلاعاتی را برای کسب اطمینان بیشتر از قابلیت سازگاری آن با سایر فرمت ها گردآوری نماید (کامپوس، ۱۳۸۲، ۲۵).

ایران از جمله کشورهایی است که مارک خود را بر اساس فرمت یونی‌مارک که بیشتر یک فرمت تبادل است، ایجاد کرده است. هدف اصلی مارک ایران تسهیل تبادل داده‌های کتابشناختی ماشین‌خوان سازمان‌ها در سطح ملی و بین‌المللی است. مارک ایران همچنین می‌تواند به‌عنوان الگویی برای طراحی فرمت‌های داخلی، جهت ذخیره و بازیابی اطلاعات کتابشناختی ماشین‌خوان مورد استفاده قرار گیرد (کمیته ملی مارک ایران، ۱۳۸۱).

همان‌طور که در سطور بالا اشاره شد، مارک ایران فقط برای تک‌نگاشت‌های چاپی تهیه شده بود و به‌نظر می‌رسید فاقد فیلدهای لازم برای دیگر منابع از جمله منابع دیداری- شنیداری، منابع الکترونیکی، پایندها و غیره باشد؛ تا این که کتابخانه ملی بر اساس برنامه «رسا» (سیستم جامع کتابخانه ملی) و مبتنی بر یونی‌مارک این فرمت را برای همه منابع کتابخانه‌ای گسترش داد. در حال حاضر این فرمت به‌وسیله سازمان برای تمام مواد کتابخانه‌ای تهیه شده است، ولی پژوهش‌های اخیر که به بررسی فرمت مارک ایران برای منابع دیداری- شنیداری (ثریایی آذر، ۱۳۸۶) و منابع الکترونیکی (رشیدی، ۱۳۸۶) پرداخته، حاکی از آن است که نواقصی در این فرمت وجود دارد و همچنین این فرمت بر اساس فهرست‌نویسی سازمان گسترش یافته که خود دارای ایرادهایی است بنابراین فرمت مارک ایجاد شده توسط سازمان، ممکن است از صحت و دقت کاملی برخوردار نباشد. پژوهش حاضر در نظر دارد تا فرمت مارک ایران را برای پایندها بررسی کرده و اقدام به رفع نواقص احتمالی موجود در این فرمت نماید تا قالب استاندارد برای فرمت مارک ایران برای پایندها ارائه دهد.

«پایندها جدیدترین اطلاعات را در مباحث مهم ارائه می‌کنند و رسانه‌هایی هستند که دانشمندان از طریق آن‌ها نظریه‌ها، تجربه‌ها، و نتایج تحقیقات خود را رسماً به دیگران انتقال می‌دهند. با آن که دسترسی به محتوای پایندها برای محققان و دانشجویان دشوار است، این نشریه‌ها به ابزار سنجش میزان حمایت سازمان‌ها از تحقیق تبدیل شده‌اند. هرچه نقش پایندها در تحقیق نمایان‌تر می‌شود، تاثیر آنها بر بودجه کتابخانه نیز تعیین‌کننده‌تر می‌گردد. سازمان‌هایی که از برنامه‌های تحقیقات علمی قویاً حمایت می‌کنند، بخش اعظم بودجه تهیه مواد را به پایندها اختصاص می‌دهند».

پایندها و به‌ویژه «مجلات از مهم‌ترین منابع اطلاعاتی مورد نیاز محققان و مراجعان کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی است که کتابداران و سایر کارکنان کتابخانه برای انتخاب، تهیه،

آماده سازی و ارائه خدمات مناسب به استفاده کنندگان به وسیله آن‌ها تلاش زیادی می نمایند» (محسنی، ۱۳۷۸، ۷). محسنی بر این باور است که با توجه به نوع، جامعه و وظایف خاص هر کتابخانه، مجلات در این کتابخانه‌ها نسبت به سایر منابع اطلاعاتی دارای ارزش‌های متفاوتی است به طوری که در بعضی از مراکز پژوهشی و دانشگاهی بیش از ۷۰ درصد بودجه کتابخانه صرف تهیه مجلات می شود. ارزش اطلاعاتی مجلات به این دلیل است که معمولاً آخرین اخبار و نتایج پژوهش‌های علمی در این منابع منعکس می شوند و مجلات تخصصی در بسیاری از موارد تنها منبع انتشار و کسب اطلاعات ارزشمند و جدید هستند. از این رو، مجله در فرایند پژوهش دارای اعتبار علمی زیادی است؛ تا جایی که یکی از معیارهای سنجش اعتبار این گونه مراکز، منابع اطلاعاتی موجود در کتابخانه‌ها به ویژه مجلات مورد اشتراک است (محسنی، ۱۳۷۸، ۲۰).

بنابراین، ضروری است تا به فراهم آوری، سازماندهی و اشاعه درست و هماهنگ این منابع نیز همچون متون تک‌نگاشت چاپی توجه شود. با توجه به این که پیاپی‌ها روز به روز جایگاه ویژه و مهمی در بین مواد کتابخانه‌ای پیدا می کنند، ضروری است تا به فراهم آوری، سازماندهی و اشاعه این مواد همچون کتاب‌ها توجه شود. برای یکدستی و سهولت در کار سازماندهی این منابع می توان از فرمت مارک به عنوان یک راه حل اساسی استفاده کرد.

مارک ایران تنها برای بازیابی منابع چاپی مانند کتاب‌ها و جزوه‌ها تدوین شده، ولی همان گونه که قبلاً ذکر شد سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران از سال ۱۳۸۵ اقدام به گسترش این فرمت برای سایر منابع کتابخانه‌ای نیز کرده است.

پرسش‌های اساسی

- در پژوهش حاضر سعی بر آن است تا به پرسش‌های زیر پاسخ داده شود:
- ۱- آیا شکل عملیاتی فرمت مارک ایران برای پیاپی‌ها با فرمت یونی مارک مطابقت دارد؟
  - ۲- اگر پاسخ پرسش شماره ۱ منفی است، برای انطباق فرمت موجود با فرمت مارک ایران چه اصلاحات و تغییراتی لازم است؟
  - ۳- آیا شکل عملیاتی فرمت مارک ایران برای پیاپی‌ها در سیستم جامع کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران (رسا) با فرمت یونی مارک مطابقت دارد؟

۴- اگر پاسخ پرسش شماره ۳ منفی است، برای انطباق فرمت موجود در برنامه رسا با فرمت یونی‌مارک چه اصلاحات و تغییراتی لازم است؟

تعاریف عملیاتی

پاینده‌ها^۱: در کتاب دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی در تعریف پاینده‌ها چنین آمده است: «نشریه‌هایی که به‌طور مسلسل و در فاصله زمانی معین یا غیر معین منتشر می‌شوند و قاعدتاً به‌طور نامحدود ادامه می‌یابند. پاینده‌ها شامل مجلات، روزنامه‌ها، سالنامه‌ها، یادبودها و خلاصه مذاکرات و نظایر آن می‌شود. [آثار پایندی؛ ادواری‌ها؛ کارهای دوره‌ای؛ گاهنامه‌ها؛ نشریات ادواری]» (سلطانی و راستین، ۱۳۷۹، ۸۷). بنابر تعریف فرهنگ واژگان کتابدار و اصطلاحات مرجع انتشارات هارود^۲، هر اثری که به‌صورت پیاپی و معمولاً در فواصل معین منتشر شود و قاعدتاً پایانی نیز بر آن مترتب نباشد پایند خوانده می‌شود. این اصطلاح به نشریه‌های ادواری، روزنامه‌ها، سالنامه‌ها، سلسله تک‌نگاشت‌های شماره‌دار، مجموعه مقالات همایش‌ها، و یادواره‌های انجمن‌ها اطلاق می‌گردد (Harrod, 1977, 746)

دستنامه یونی‌مارک^۳ پایند را این‌گونه تعریف می‌کند: پایند یک منبع مستمر است که به‌صورت شماره‌ها یا جزوه‌های پیاپی و با فاصله زمانی منظم برای مدت نامحدودی منتشر می‌شود و شامل مجلات، مجله‌های الکترونیکی، راهنماهای مستمر، گزارش‌های سالانه، روزنامه‌ها و فروست‌های تک‌نگاشتی می‌باشد. (دستنامه یونی‌مارک، 2006، 10). در این راهنما منابع مستمر و پاینده‌ها با هم و در یک معنا آمده است. در بسیاری از منابع، عنوان «نشریات ادواری» و «پاینده‌ها» نزدیک به هم و حتی در بعضی مواقع به‌جای هم به کار رفته و تعریف درست و جامعی از آن ارائه نشده است. در مورد اینکه پاینده‌ها شامل چه منابعی می‌شوند اتفاق نظر دیده نمی‌شود. در این پژوهش منظور از پاینده‌ها تعریفی است که دستنامه یونی‌مارک از این واژه ارائه داده است.

مارک: در پژوهش حاضر منظور از مارک آغازهای برای عبارت انگلیسی (Machine-Readable Cataloging) به معنی «فهرست‌نویسی ماشین‌خوان» است. «این سیستم که به‌وسیله

1. Serials
2. Harrod's Librarian's Glossary and reference Terms
3. UNIMARK Guidelines

کتابخانه کنگره آمریکا طراحی شد و با همراهی سازمان کتابشناسی ملی بریتانیا (BNB) تکمیل گردید، امکان خواندن و پرداختن اطلاعات فهرست نویسی هر اثر مشخص را به وسیله کامپیوتر فراهم می کند» (کوکبی، ۱۳۷۲، ۱۳۰). «با استفاده از مارک می توان داده های موجود در یک فهرست برگه را به گونه ای آماده ساخت که کامپیوتر بتواند همه آن ها را بخواند و برابر دستور، بر روی هر داده به گونه ای مناسب عمل کند» (کوکبی، ۱۳۷۷، ۸۲).

یونی مارک^۱: یونی مارک در دانشنامه کتابداری و اطلاع رسانی این گونه تعریف شده است: «فهرست [فرمت] جهانی قابل خواندن با ماشین که زیر نظر گروه کار ایفلا استاندارد شده است. یونی مارک، برچسب ها^۲، نشانگرها و فیلدهای فرعی را در ضبط اطلاعات کتابشناختی قابل خواندن با ماشین مشخص می نماید. هدف اولیه آن، سهولت مبادله بین المللی داده های کتابشناختی قابل خواندن با ماشین در مؤسسات کتابشناختی ملی است» (سلطانی و راستین، ۱۳۷۹، ۴۵۷). همچنین منظور از یونی مارک، دستنامه ۲۰۰۰ یونی مارک و روزآمدهای ۴ (۲۰۰۲) و ۵ (۲۰۰۵) است.

مارک ایران^۳: فرمت مارک ایران بر مبنای یونی مارک و با استفاده از استاندارد ۲۷۰۹ ISO که خود یک استاندارد بین المللی برای مبادله اطلاعات و تعیین ساختار پیشینه های کتابشناختی است، نوشته شده است. هم اکنون این فرمت در سازمان برای تمام منابع کتابخانه ای به کار می رود. در این پژوهش منظور از مارک ایران، دستنامه مارک ایران است که در سال ۱۳۸۱ از سوی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران منتشر شده است

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی است و به روش کتابخانه ای انجام شده است. جامعه پژوهش حاضر شامل فیلدها، نشانگرها و فیلدهای فرعی یونی مارک و مارک ایران است که تقسیم بندی و انواع آنها، از دستنامه یونی مارک استخراج شده است. با توجه به این که مارک

1. UNIMARC

۲. در پژوهش حاضر، هر جا به کلمه «برچسب» اشاره می شود، منظور همان tag است که در مارک ایران با کلمه «شماره» مشخص شده است. علی رغم تلاش پژوهشگر برای استفاده از معادل های مارک ایران، به دلیل احتمال بروز سوء تفاهم، از کلمه ی «برچسب» استفاده شده است.

3. IRANMARC

ایران بر پایه یونی‌مارک طرح‌ریزی شده است، پس از یافتن برچسب‌ها، فیلدها و سایر اطلاعات موجود در ویراست ۲۰۰۰ دستنامه یونی‌مارک برای پیایندها، این یافته‌ها ابتدا با روزآمد ۴ (۲۰۰۲) دستنامه یونی‌مارک و سپس با روزآمد ۵ (۲۰۰۵) دستنامه فوق مقایسه شد. در مرحله دوم، میزان همخوانی اطلاعات به دست آمده با مارک ایران سنجیده و میزان نیاز احتمالی به برچسب‌های افزودنی به مارک ایران، برای تبدیل آن به مارکی برای پیایندها بررسی شد. در مرحله سوم کاربرگه مربوط به پیایندها از سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران دریافت شد تا با انجام مقایسه میان کاربرگه سازمان و سیاهه احتمالی پژوهشگر میزان صحت و درستی کاربرگه فوق بررسی شود و از این طریق کم و کاستی‌هایی که در هر یک از این دو اثر وجود دارد، مشخص گردد. در پایان شکل واحد و استاندارد برای فرمت مارک پیایندها در مارک ایران ارائه می‌شود. در نهایت این مسأله با شورای رسا مورد مشاوره قرار گرفت. آنچه که در نهایت ارائه شد، سیاهه‌ای است از تغییرات احتمالی که می‌بایست در فرمت یونی‌مارک برای انطباق آن با پیایندهای فارسی و مطابق با مارک ایران اعمال شود.

پیشینه پژوهش

کوکبی (۱۹۹۴) در پایان‌نامه دکتری خود با عنوان «ساخت یک فرمت فهرست‌نویسی ماشین‌خوان (مارک) برای ایران» ویژگی‌های فنی مارک و تکامل و توسعه فرمت‌های مارک برای کدهای داده‌های کتابشناختی در کتابخانه کنگره آمریکا را مورد بررسی قرار داده و سپس شرایط کتابشناختی ایران را از طریق مطالعه ویژگی‌های زبان و خط فارسی، قواعد برگه‌آرایی، قواعد فهرست‌نویسی، سرعنوان‌های موضوعی فارسی و کتابشناسی ملی ایران بررسی کرده است. سپس با بررسی برخی از فرمت‌های مبنی بر یونی‌مارک مشخص نمود که برای برخی از تغییرات مورد نیاز، باید تمهیداتی در نظر گرفت و با آزمودن برخی فرمت‌های دیگر مانند فرمت مشترک تبادل یونسکو و فرمت مارک ایالات متحده راه‌حل‌های دیگری ارائه داد. نتایج مقایسه عناصر ابر داده‌ای مستخرج از کتابشناسی ملی با یونی‌مارک نشان داد که یونی‌مارک با اندک تغییراتی می‌تواند پاسخگوی نیازهای کتابشناختی ایران باشد.

کوکبی (۱۹۹۵) در مقاله دیگری با عنوان «بین‌المللی‌شدن مارک: بعضی فرمت‌های مارک مبتنی بر مارک انگلستان» به بررسی بعضی از فرمت‌هایی که با ایجاد تغییراتی در مارک

انگلستان به وجود آمده‌اند- از جمله مارک استرالیا^۱ که برای اولین بار در سال ۱۹۷۳ از روی نرم افزار کتابشناختی ملی بریتانیا ایجاد شد، مارک تایلد^۲ که به وسیله استفان ماسیل^۳ در سال ۱۹۷۶ توسعه یافت، مارک ایتالیا که آنامارک^۴ نام دارد و تلاش های زیادی برای تبدیل آن به یونی مارک انجام شد و مارک سنگاپور^۵ که به وسیله کتابخانه ملی سنگاپور در سال ۱۹۷۹ گسترش یافت- پرداخته است.

اسدی انجیله (۱۳۶۹) در پایان نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «معرفی سیستم های مارک و یونی مارک و بررسی کاربرد یونی مارک در ایران» علاوه بر مطالعه منابع خارجی و مشاهده کارهای انجام شده در ایران روی ترمینال سازمان پژوهش های علمی و صنعتی، از مصاحبه و پرسشنامه نیز استفاده نمود. وی بر اساس بررسی کلی تاریخچه مارک، کاربردهای مارک در کتابخانه های کشورهای مختلف، مطالعه انواع مارک و تاریخچه استفاده از یونی مارک در ایران، فرمت های خلاصه شده ای از یونی مارک را برای منابع موجود در ایران پیشنهاد کرد.

کوکبی (۱۳۷۷) در مقاله دیگری با عنوان «مارک ایران» پس از توضیح مختصری درباره ویژگی های فنی مارک، مزایای عمومی مارک، مزایای خاصی که داشتن یک مارک ملی برای ایران فراهم می کند، و نیز ملزوماتی که برای به وجود آوردن مارک ملی ایران وجود دارد را شرح داده است. او در نهایت این گونه نتیجه گرفت که ساخت مارک ایران بر مبنای یونی مارک می تواند سرآغاز تحولی مثبت برای رشته کتابداری و اطلاع رسانی در ایران باشد.

کمیته ملی مارک ایران (۱۳۸۱) در کتابی با عنوان «مارک ایران» به بررسی فیله های مختلف به کار رفته در مارک ایران پرداخته و کلیه پیوست های مورد نیاز را که برای استفاده در مارک ایران ضرورت دارد، در انتهای کتاب آورده است. در واقع این کتاب برای منابع تک نگاشت چاپی حکم یک دستنامه را دارد.

کوکبی (۱۳۸۶) در مقاله ای با عنوان «مارک ایران به کجا می رود؟ بررسی مارک ایران در سه مرحله» اظهار داشت که از هنگامی که اندیشه تولید مارک ایران به عنوان موضوع یک پایان نامه شکل گرفت تا اکنون که مارک ایران در «سیستم جامع کتابخانه ملی (رسا)» به منزله بخشی از پایگاه اینترنتی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در آمده است، سه

1. AUSMARC	2. THAIMARC	3. Stephen Massil
4. ANNAMARC	5. SINGMARC	

مرحله طی شده است: ۱. مطالعه مارک ایران به صورت یک پایان نامه دکتری، ۲. تدوین دستنامه مارک ایران، و ۳. راه‌اندازی شکل عملیاتی آن در «سیستم جامع کتابخانه ملی (رسا)». در این مقاله به میزان وابستگی هر مرحله به تغییرات و پیشنهادهای مرحله پیش از آن و تعیین این نکته است که آیا مارک ایران در حال طی کردن سیری کمالگرا یا نقص گراست، پرداخته شده است.

کو کبی (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «استفاده از ضریب وزنی در سرعنوان‌های موضوعی در راستای بهبود بازیابی اطلاعات» ابراز داشت که در فهرست‌نویسی موضوعی، فهرست‌نویس برای بیان محتوای موضوعی کتاب اغلب از سرعنوان (های) موضوعی استفاده می‌کند. نحوه قرار گرفتن یک سرعنوان یکسان، در فهرست‌برگه‌های متفاوت، ممکن است متفاوت باشد. یک سرعنوان ممکن است تنها سرعنوان تخصیص یافته به یک فهرست‌برگه باشد و یا ممکن است با یک یا چند سرعنوان دیگر همراه باشد. در حالت دوم، بسته به رتبه سرعنوان در میان سرعنوان‌های دیگر، آن سرعنوان دارای وزن متفاوتی خواهد بود. اما در تمامی این موارد، این سرعنوان‌ها به گونه‌ای مساوی در نظر گرفته می‌شوند؛ نکته‌ای که می‌تواند بر بازیابی اطلاعات تأثیری منفی بگذارد. در این مقاله برای حل این مشکل در فهرست‌نویسی سنتی، نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، و مارک ایران، راه‌حلی پیشنهاد شده است.

با مطالعه پژوهش‌های انجام شده در زمینه مارک در کشور می‌توان به این نتیجه رسید که تاکنون تحقیقی که در رابطه با بررسی تطبیقی فرمت مارک ایران با فرمت یونی‌مارک برای پیایندها باشد، انجام نشده و پژوهش حاضر می‌تواند به‌عنوان یک راهکار در ذخیره و بازیابی سهل، سریع و هماهنگ این دسته از منابع به حساب آید.

یافته‌ها

- آیا شکل عملیاتی فرمت مارک ایران برای پیایندها با فرمت یونی‌مارک مطابقت دارد؟
با توجه به این که فرمت مارک ایران برای منابع تک‌نگاشت چاپی تهیه شده است، این فرمت یا قالب فاقد فیلدهای لازم برای دیگر منابع کتابخانه‌ای از جمله پیایندها است. بنابراین به‌منظور انطباق فرمت مارک ایران برای پیایندها، می‌بایست فیلدهای اختصاصی پیایندها به این فرمت اضافه شود. برای رسیدن به این هدف، تمامی فیلدهایی که در ویراست ۲۰۰۰ دستنامه یونی‌مارک، روزآمد ۴ و روزآمد ۵ این دستنامه به پیایندها اختصاص یافته، شناسایی و سیاهه‌ای

از آن‌ها مطابق جدول ۱ تهیه شد. از ۱۴ فیلد اختصاصی موجود در این جدول، نه فیلد در «کاربرگه پیاپی‌های» سازمان وجود دارد و پنج فیلد دیگر در این کاربرگه دیده نمی‌شود. بنابراین این پنج فیلد (۴۰۰ (فروست)، ۴۱۱ (فروست‌های فرعی)، ۲۲۵ (فروست)، ۰۱۴ (شناسگر مقاله)، ۰۷۳ (شماره بین‌المللی مقاله)) در مارک ایران نیز وجود ندارد و می‌بایست که برای ایجاد یک فرمت کامل به آن افزوده شود.

- اگر پاسخ پرسش شماره ۱ منفی است، برای انطباق فرمت مارک ایران برای پیاپی‌ها با فرمت یونی‌مارک چه اصلاحات و تغییراتی لازم است؟

با مقایسه کاربرگه ارائه شده از سوی سازمان، برای پیاپی‌ها و دستنامه ۲۰۰۰ یونی‌مارک و روزآمدهای ۴ و ۵ آن، مواردی از مغایرت در جدول ۱ به شرح ذیل مشاهده می‌شود:

فیلد ۰۴۰ (CODEN) از فیلدهای اختصاصی پیاپی‌ها می‌باشد که در آخرین روزآمد یونی‌مارک یعنی روزآمد ۵ دچار تغییراتی در عنوان، تعریف، چگونگی کاربرد شده است. در روزآمد ۵ به جای واژه serials واژه Continuing Resources آمده است، حال آنکه این فیلد در کاربرگه سازمان بر اساس روزآمد ۴ تعریف شده و همچنان از واژه serials استفاده شده است.

فیلد ۰۷۳ (شماره بین‌المللی مقاله)، فیلدی کاملاً جدید است که در روزآمد ۴ دستنامه یونی‌مارک، به پیاپی‌ها اختصاص یافته است، حال آن‌که این فیلد در کاربرگه سازمان به کار نرفته است.

فیلد ۱۱۰ (فیلد داده‌های کد شده: پیاپی‌ها)، از دیگر فیلدهای اختصاصی پیاپی‌ها می‌باشد که در آخرین روزآمد یونی‌مارک یعنی روزآمد ۵ دچار تغییراتی در عنوان، تعریف، چگونگی کاربرد و فیلدهای فرعی شده است. در روزآمد ۵ به جای واژه serials واژه Continuing Resources آمده است، حال آن‌که این فیلد در کاربرگه سازمان بر اساس روزآمد ۴ تعریف شده و همچنان از واژه serials استفاده شده است. این فیلد در کاربرگه سازمان دارای یک فیلد فرعی a به معنی اطلاعات کد شده پیاپی می‌باشد که علاوه بر این که ترجمه درستی نشده، به فیلدهای فرعی \$a/0\$ الی \$a/10\$ و تعاریف آن‌ها نیز اشاره‌ای نشده است.

فیلد ۲۲۵ (فروست) و فیلدهای ۴۱۰ و ۴۱۱ (فروست فرعی)، برای فهرست‌نویسی پیاپی‌ها در کتابخانه قابل استفاده است. پژوهشگری طی یک دوره آموزشی که در کتابخانه ملی شرکت کرده بود، متوجه شد که این فیلدها در برنامه رسا به کار برده نشده و به پیشنهاد او این فیلدها به برنامه رسا افزوده شد.

فیلد ۲۰۷ (محدوده ویژه منابع: شماره‌گذاری منابع دنباله‌دار)؛ برای شماره‌گذاری اولین و آخرین شماره‌های پیاپی‌ها از دیگر فیلدهای اختصاصی پیاپی‌ها می‌باشد که در آخرین روزآمد یونی‌مارک یعنی روزآمد ۵ دچار تغییراتی در عنوان، تعریف، چگونگی کاربرد و فیلدهای فرعی شده است. در روزآمد ۵ به جای واژه serials واژه Continuing Resources آمده است، حال آنکه این فیلد در کاربرگه سازمان بر اساس روزآمد ۴ تعریف، و در آن، همچنان از واژه serials استفاده شده است. فیلدهای فرعی نیز به درستی ترجمه نشده است.

فیلد ۳۲۶ یادداشت‌های مربوط به فاصله انتشار (منابع دنباله‌دار)، از دیگر فیلدهای اختصاصی پیاپی‌ها می‌باشد که در آخرین روزآمد یونی‌مارک یعنی روزآمد ۵ دچار تغییراتی در عنوان، تعریف، چگونگی کاربرد و فیلدهای فرعی شده است. در این فیلد نیز به جای واژه serials واژه Continuing Resources آمده، حال آنکه این فیلد در کاربرگه سازمان بر اساس روزآمد ۴ تعریف، و در آن، همچنان از واژه serials استفاده شده است. این فیلد در کاربرگه سازمان با عنوان یادداشت‌های مربوط به فاصله انتشار ترجمه شده که نادرست است. همچنین فیلدهای فرعی نیز درست ترجمه نشده است. فیلد فرعی a با عنوان دوره زمانی و فیلد فرعی b با عنوان تاریخ دوره ترجمه شده که ترجمه صحیحی به نظر نمی‌رسد.

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، در دستنامه یونی‌مارک برای پیاپی‌ها فیلدهایی ویژه در نظر گرفته شده است. فیلد ۰۱۴ (شناسگر مقاله)، کد منحصر به فرد و بدون ابهام که برای مقاله‌های مجلات طراحی شده است، در کاربرگه سازمان وجود ندارد. در کاربرگه سازمان فیلد ۵۲۰ عنوان قبلی (پیاپی‌ها)؛ فیلد ۵۳۰ کلیدعنوان (پیاپی‌ها)؛ فیلد ۵۳۱ عنوان خلاصه (پیاپی‌ها) در نظر گرفته شده است. در روزآمد ۵ به جای واژه serials واژه Continuing Resources آمده است، حال آنکه این فیلدها در کاربرگه سازمان بر اساس روزآمد ۴ تعریف شده و همچنان از واژه serials استفاده شده است. فیلد ۵۳۰ و ۵۳۱، «نام جلد» ترجمه شده در حالی که این فیلد به معنی «طراحی جلد» می‌باشد. فیلد ۸۰۲ مرکز ملی شاپا از جمله فیلدهای دیگری است که به پیاپی‌ها اختصاص یافته است و در روزآمد ۵ کلمه ملی به آن افزوده شده است؛ در حالی که در کاربرگه سازمان کلمه ملی به کار نرفته است.

سایر فیلدها و فیلدهای فرعی در روزآمدهای ۴ و ۵ فاقد تغییر بوده‌اند. با توجه به مواردی

که در بالا اشاره شد می توان دریافت که کاربرگه سازمان باید بر اساس روزآمد ۵ دستنامه یونی مارک تهیه و واژه «منابع دنباله دار» به جای واژه «پایند» که دیگر در دستنامه یونی مارک به کار نمی رود، استفاده شود.

جدول ۱. فیلدهای ویژه شناسایی شده به وسیله پژوهشگر برای پایندها در ویراست ۲۰۰۰ دستنامه یونی مارک، روزآمد ۴ و روزآمد ۵

ردیف	برچسب	عنوان انگلیسی و معادل فارسی
۱	۰۱۱	International Standard Serial Number (ISSN) شماره استاندارد بین المللی پایندها (شاپا)
۲	۰۱۴	Article Identifier شناسگر مقاله
۳	۰۴۰	CODEN (Continuing Resources) کد طراحی شده برای منابع دنباله دار
۴	۰۷۳	International Article Number (EAN) شماره بین المللی مقاله
۵	۱۱۰	Coded Data Field: Continuing Resources فیلد داده های کد شده: منابع دنباله دار
۶	۲۰۷	Material Specific Area: Continuing Resources Numbering منطقه ویژه مواد: شماره گذاری منابع دنباله دار
۷	۲۲۵	Series فروست ها
۸	۳۲۶	Frequency Statement Note (Continuing Resources) یادداشت شرح فاصله انتشار (منابع دنباله دار)
۹	۴۱۰	Series فروست ها
۱۰	۴۱۱	SubSeries فروست های فرعی
۱۱	۵۲۰	Former Title (Continuing Resources) عنوان قبلی (منابع دنباله دار)
۱۲	۵۳۰	Key-Title (Continuing Resources) عنوان کلیدی (منابع دنباله دار)
۱۳	۵۳۱	Abbreviated Title (Continuing Resources) عنوان مختصر (منابع دنباله دار)
۱۴	۸۰۲	National ISSN Center مرکز ملی شاپا

- آیا شکل عملیاتی فرمت مارک ایران برای پایندها در سیستم جامع کتابخانه ملی

جمهوری اسلامی ایران (رسا) با فرمت یونی مارک مطابقت دارد؟

با توجه به آنچه که در پاسخ به پرسش شماره یک ارائه شد، چنین می توان نتیجه گرفت که بین نتایج حاصل از پژوهش حاضر و برنامه رسا هماهنگی و انطباق کاملی وجود ندارد.

و همان‌گونه که ذکر شد در کاربرگه پیشنهادی پژوهش حاضر، پنج فیلد ۴۰۰ (فروست)، ۴۱۱ (فروست‌های فرعی)، ۲۲۵ (فروست)، ۰۱۴ (شناسگر مقاله)، ۰۷۳ (شماره بین‌المللی مقاله) از دستنامه یونی‌مارک شناسایی شده و می‌بایست برای ایجاد مارکی جامع برای پایندها به آن افزوده شود.

- اگر پاسخ پرسش شماره ۳ منفی است، برای انطباق فرمت موجود در برنامه رسا با فرمت یونی‌مارک چه اصلاحات و تغییراتی لازم است؟

با توجه به کاستی‌هایی که در فرمت موجود در کاربرگه رسا وجود دارد و با در نظر گرفتن فیلدهای ویژه‌ای که در یونی‌مارک برای پایندها تخصیص یافته (با توجه به جدول ۱)، جدول ۲ با هدف ایجاد کاربرگه‌ای کاملاً اختصاصی و البته جامع و کامل برای پایندها تهیه شده است:

جدول ۲. بلوک‌ها و فیلدهای شناسایی شده به وسیله پژوهشگر برای کاربرگه پایندها در ویراست ۲۰۰۰ دستنامه یونی‌مارک، روزآمد ۴ و روزآمد ۵

ردیف	برچسب	عنوان انگلیسی و معادل فارسی	فیلدهای جدید در روزآمد ۵	فیلدهای به کار رفته در کاربرگه رسا
۱	-	Record Label برچسب رکورد		√
۲	*+۰۰۱	Record Identifier شناسگر رکورد		√
۳	*۰۱۱	International Standard Serial Number (ISSN) شماره استاندارد بین‌المللی پابند (شاپا)		√
۴	*۰۱۴	Article Identifier شناسگر مقاله		-
۵	*۰۲۰	National Bibliography Number شماره‌ی کتابشناسی ملی		√
۶	۰۲۱	Legal Deposit Number شماره و اسپاری قانونی		-
۷	*۰۴۰	CODEN (Continuing Resources) کد طراحی شده برای عنوان منابع مداوم		√
۸	*۰۷۳	International Article Number (EAN) شماره بین‌المللی مقاله		-
۹	*+ ۱۰۰	General Processing Data داده‌های کلی پردازش		√
۱۰	*+۱۰۱	Language of the Item زبان اثر		√
۱۱	*۱۰۲	Country of Publication or Production کشور محل نشر یا تولید	S2وSc	√
۱۲	*۱۱۰	Coded Data Field: Continuing Resources فیلد داده‌های گذشته؛ منابع دنباله‌دار		√

ادامه جدول ۲

۱۳	*۲۰۰	Title and Statement of Responsibility عنوان و شرح پدیدآور		√
۱۴	*۲۰۵	Edition Statement وضعیت ویراست		-
۱۵	*۲۰۷	Material Specific Area: Continuing Resources Numbering منطقه ویژه ماده: شماره گذاری منابع دنباله دار		√
۱۶	*۲۱۰	Publication, Distribution, etc. وضعیت نشر و پخش و غیره		√
۱۷	*۲۱۵	Physical Description توصیف ظاهری		√
۱۸	*۲۲۵	Series فروست		-
۱۹	*۳۰۰	Notes Block بلوک یادداشت‌ها		√
۲۰	۳۰۳	General Notes Pertaining to Descriptive Information یادداشت توصیفی		√
۲۱	۳۰۴	Notes Pertaining to Title and Statement of Responsibility یادداشت‌های عنوان و پدیدآور		√
۲۲	۳۰۶	Notes Pertaining to Publication, Distribution, etc. یادداشت‌های نشر، پخش و غیره		√
۲۳	۳۰۷	Notes Pertaining to Physical Description یادداشت‌های مشخصات ظاهری اثر		√
۲۴	۳۰۸	Notes Pertaining to Series یادداشت فروست		-
۲۵	۳۱۰	Notes Pertaining to Binding and Availability یادداشت‌های صحافی و دسترسی		√
۲۶	۳۱۱	Notes Pertaining to Linking Fields یادداشت‌های فیلدهای رابط		√
۲۷	۳۱۲	Notes Pertaining to Related Titles یادداشت‌های عنوان‌های مرتبط		√
۲۸	۳۱۴	Notes Pertaining to Intellectual Responsibility یادداشت‌های مسئولیت معنوی اثر		√
۲۹	۳۲۰	Internal Bibliographies/Indexes Note یادداشت کتابنامه‌ها / نمایه‌های درون اثر	Su	√
۳۰	۳۲۱	External Indexes/Abstracts/References Note یادداشت نمایه‌ها، چکیده‌ها و منابع بیرونی اثر	Su و Sc	√
۳۱	۳۲۴	Original Version Note یادداشت نسخه اصلی		-
۳۲	۳۲۵	Reproduction Note یادداشت بازتکثیر		-

ادامه جدول ۲

۳۳	*۳۲۶	Frequency Statement Note (Continuing Resources) یادداشت شرح شمارگان (منابع دنباله‌دار)		√
۳۴	۳۲۷	Contents Note یادداشت مندرجات	Su	-
۳۵	۳۳۰	Summary or Abstract خلاصه یا چکیده		-
۳۶	*۴۱۰	Series فروست‌ها		-
۳۷	*۴۱۱	SubSeries فروست‌های فرعی		-
۳۸	۴۲۱	Supplement پیوست	Sl و Sg و Sf و Sb Ss و So و Sn	√
۳۹	۴۲۲	Parent of Supplement نشریه مادر	Sl و Sg و Sf و Sb Ss و So و Sn	√
۴۰	۴۲۳	Issued with اثر همراه	Sl و Sg و Sf و Sb Ss و So و Sn	√
۴۱	۴۳۰	Continues ادامه	Sl و Sg و Sf و Sb Ss و So و Sn	√
۴۲	۴۳۱	Continues in Part ادامه بخشی از	Sl و Sg و Sf و Sb Ss و So و Sn	√
۴۳	۴۳۲	Supersedes جایگزین شده با	Sl و Sg و Sf و Sb Ss و So و Sn	√
۴۴	۴۳۳	Supersedes in Part جایگزین شده با بخشی از	Sl و Sg و Sf و Sb Ss و So و Sn	√
۴۵	۴۳۴	Absorbed جذب شده در	Sl و Sg و Sf و Sb Ss و So و Sn	√
۴۶	۴۳۵	Absorbed in Part جذب شده با بخشی از	Sl و Sg و Sf و Sb Ss و So و Sn	√
۴۷	۴۳۶	Formed by Merger of یکی شده از ادغام	Sl و Sg و Sf و Sb Ss و So و Sn	√
۴۸	۴۳۷	Separated from جدا شده از	Sg و Sf و Sb Ss و So و Sn و Sl	√
۴۹	۴۴۰	Continued by ادامه یافته با		√
۵۰	۴۴۱	Continued in Part by ادامه یافته در بخشی از	Sl و Sg و Sf و Sb Ss و So و Sn	√
۵۱	۴۴۲	Superseded by از این پس با عنوان	Sl و Sg و Sf و Sb Ss و So و Sn	√
۵۲	۴۴۳	Superseded in Part by از این پس بخشی از	Sl و Sg و Sf و Sb Ss و So و Sn	√
۵۳	۴۴۴	Absorbed by جذب شده در	Sl و Sg و Sf و Sb Ss و So و Sn	√
۵۴	۴۴۵	Absorbed in Part by جذب شده در بخشی از	Sl و Sg و Sf و Sb Ss و So و Sn	√
۵۵	۴۴۶	Split into تقسیم‌بندی شده		√

ادامه جدول ۲

۵۶	۴۴۷	Merged with xxx to Form ادغام شده با XXX در شکل		√
۵۷	۴۴۸	Changed back to تغییر یافته به عنوان قبلی		√
۵۸	۴۸۱	Also Bound With This Volume صحافی شده در این جلد		-
۵۹	۴۸۲	Bound With نیز صحافی شده با		√
۶۰	۵۰۰	Uniform Title عنوان قراردادی		√
۶۱	۵۰۱	Collective Uniform Title عنوان مشترک قراردادی		-
۶۲	۵۱۰	Parallel Title Proper عنوان اصلی به زبان دیگر		√
۶۳	۵۱۲	Cover Title عنوان روی جلد		√
۶۴	۵۱۳	Added Title-page Title عنوان صفحه عنوان افزوده	Sj و Sn و Sz	√
۶۵	۵۱۴	Caption Title سرفصل	Sh و Si و Sj Sn و Sz	√
۶۶	۵۱۵	Running Title عنوان مکرر	Se و Sh و Si و Sj Sn و Sz	√
۶۷	۵۱۶	Spine Title عنوان عطف	Si و Sz و Sn و Sh Sj	√
۶۸	۵۱۷	Other Variant Titles عنوان های دیگر	Si و Sz و Sn و Sj و Sh	√
۶۹	۵۱۸	Title in Standard Modern Spelling عنوان با املاء جدید استاندارد		√
۷۰	*۵۲۰	Former Title (Continuing Resources) عنوان قبلی (منابع دنباله دار)		√
۷۱	*۵۳۰	Key-Title (Continuing Resources) عنوان کلیدی (منابع دنباله دار)		√
۷۲	*۵۳۱	Abbreviated Title (Continuing Resources) عنوان مختصر (منابع دنباله دار)		√
۷۳	۵۳۲	Expanded Title عنوان گسترده		√
۷۴	۵۴۰	Additional Title Supplied by Cataloguer عنوان افزوده به وسیله فهرست نویس (یا نمایه ساز)	Si و Sh و Se	-
۷۵	۵۴۱	Translated Title Supplied by Cataloguer عنوان ترجمه شده افزوده به وسیله فهرست نویس (یا نمایه ساز)	Se	√
۷۶	*۶۰۰	Subject Analysis Block بلوک تجزیه و تحلیل موضوعی		√

ادامه جدول ۲

۷۷	۶۰۱	Corporate Body Name Used as Subject توصیفگر (نام تالکان) نام تالکان به منزله موضوع		√
۷۸	۶۰۲	Family Name Used as Subject توصیفگر (نام خاندان) نام خاندان به منزله موضوع		√
۷۹	۶۰۵	Title Used as Subject توصیفگر (عنوان) عنوان به منزله موضوع		√
۸۰	۶۰۶	Topical Name Used as Subject موضوع		√
۸۱	۶۰۷	Geographical Name Used as Subject توصیفگر (نام جغرافیایی) نام جغرافیایی به منزله موضوع		√
۸۲	۶۱۰	Uncontrolled Subject Terms توصیفگرهای کنترل نشده اصطلاحات موضوعی مهار نشده		√
۸۳	۶۱۵	Subject Category (Provisional) مقوله موضوعی (موقتی)		√
۸۴	۶۷۶	Dewey Decimal Classification (DDC) رده بندی ددهمی دیویی		—
۸۵	۶۸۰	Library of Congress Classification رده بندی کتابخانه کنگره		—
۸۶	*۷۰۰	Intellectual Responsibility Block بلوک مسئولیت معنوی اثر		√
۸۷	۷۰۱	Personal Name - Alternative Intellectual Responsibility سرشناسه همکار		√
۸۸	۷۰۲	Personal Name - Secondary Intellectual Responsibility نام شخص - مسئولیت معنوی درجه دوم شناسه افزوده (نام شخص)		√
۸۹	۷۱۰	Corporate Body Name - Primary Intellectual Responsibility سرشناسه (تالکان) نام تالکان - مسئولیت معنوی درجه اول		√
۹۰	۷۱۱	Corporate Body Name - Alternative Intellectual Responsibility سرشناسه همکار (تالکان) نام تالکان - مسئولیت معنوی برابر		√
۹۱	۷۱۲	Corporate Body Name - Secondary Intellectual Responsibility شناسه افزوده (تالکان) نام تالکان - مسئولیت معنوی درجه دوم		√
۹۲	*۸۰۰	International Use Block بلوک ویژه استفاده بین‌المللی		—

ادامه جدول ۲

۹۳	*+۸۰۱	Originating Source مبدأ آغازگر		√
۹۴	*۸۰۲	ISSN Centre مرکز ملی شاپا		√
۹۵	۸۳۰	General Cataloguer's note یادداشت عمومی فهرست‌نویس		√
۹۶	۸۵۰	Holding Institution سازمان نگهدارنده		√
۹۷	۸۵۶	Electronic Location and Access محل و دسترسی الکترونیکی		√
۹۸	۸۸۶	Data not Converted from Source Format داده‌هایی که از فرمت مبدأ برگردانیده نشده است		√
۹۹	۹۰۱	کد کتابخانه		√
۱۰۰	۹۱۰	اطلاعات نمایه‌ساز و اپراتور		√
۱۰۱	۹۱۵	وضعیت نمایه‌سازی		√
۱۰۲	۹۳۲	اطلاعات دسترسی رکورد		√

به‌علاوه، در بررسی کاربرگه پاینده‌های سازمان، مشخص شد که سازمان برای تمام انواع پاینده‌ها فقط از دو نوع کاربرگه پاییند شامل مجله و روزنامه استفاده کرده است. این دو کاربرگه فقط در فیلد ۴۸۱ (صحافی شده در این جلد) و فیلد ۴۸۲ (صحافی شده با) که در کاربرگه پاییند (مجله) به کار رفته‌اند تفاوت دارند. در این کاربرگه در مجموع ۸۵ فیلد به کار رفته که از این تعداد از مجموع ۱۴ فیلد اختصاصی یونی‌مارک برای پاینده‌ها، نه فیلد مورد استفاده قرار گرفته و مابقی به عنوان فیلدهای عمومی تلقی شده است. به عبارت دیگر ۱۰/۵۹ درصد از کل فیلدهای موجود مربوط به پاینده‌ها است. از طرف دیگر یونی‌مارک پاییند را شامل مجله‌ها، مجله‌های الکترونیکی، راهنماهای مستمر، گزارش‌های سالانه، روزنامه‌ها و فروست‌های تک‌نگاشتی می‌داند در حالی که در برنامه رسا پاییند فقط شامل مجله و روزنامه است.

در اینجا پاره‌ای از معادل‌های فارسی مربوط به فیلدها و فیلدهای فرعی را که به نظر پژوهشگر بهتر است در کاربرگه سازمان تغییر یابد تا برابری بیشتری با معادل‌های لاتین آن در متن دستنامه یونی‌مارک داشته باشد ذکر می‌کنیم:

- در فیلد ۱۰۲ در روزآمد ۵ فیلدهای فرعی (ISO Locality % و Source of non-ISO code %2 افزوده شده است ولی در کاربرگه سازمان این فیلدهای فرعی اضافه نشده و این کاربرگه مطابق با روزآمد ۴ می‌باشد.

جدول ۳. موارد پیشنهادی پژوهشگر برای تغییر در کاربرگه رسا

ردیف	برجسب	معادل فارسی پژوهشگر	معادل فارسی کاربرگه سازمان	معادل لاتین نام و شماره فیلد فرعی	معادل لاتین نام فیلد
۱	۰۴۰	کُدِن (منابع دنباله‌دار)	کُدِن (پیاپی‌ها)	-	Coden(Continuing Resources)
۲	۱۰۱	زبان منابع همراه (غیر از خلاصه‌ها، چکیده‌ها یا اشعار آپرا)	زبان منابع همراه (غیر از خلاصه‌ها، چکیده‌ها و غیره)	Si Language of Accompanying Material (Other than Summaries, Abstracts or Librettos)	Language Of The Item
۳	۱۱۰	فیلد داده‌های کد شده: منابع دنباله‌دار	فیلد داده‌های کد شده: پیاپی‌ها	-	Coded Data Field: Continuing Resources
۴	۱۱۰	داده‌های کد شده منابع دنباله‌دار	اطلاعات کد شده پیاپی‌ها	\$a Continuing resource Coded Data	Coded Data Field: Continuing Resources
۵	۲۰۷	محدوده خاص منابع: شماره‌گذاری منابع دنباله‌دار	محدوده خاص منابع: محدوده زمانی انتشار پیاپی‌ها	-	Material Specific Area: Continuing Resources Numbering
۶	۲۰۷	شماره‌گذاری: تاریخ و مشخصات جلد	شماره‌گذاری: تاریخ، جلد، شماره	\$a Numbering: Dates and Volume Designations	Material Specific Area: Continuing Resources Numbering
۷	۲۱۵	سایر جزئیات ظاهری	سایر جزئیات	\$c Other Physical Details	Physical Description
۸	۳۲۶	یادداشت‌های مربوط به فاصله انتشار (منابع دنباله‌دار)	یادداشت‌های مربوط به فاصله انتشار	-	Frequency Statement Note (Continuing Resources)
۹	۵۲۰	عنوان قبلی (منابع دنباله‌دار)	عنوان قبلی (پیاپی‌ها)	-	Former Title (Continuing Resources)
۱۰	۵۳۰	کلید عنوان (منابع دنباله‌دار)	کلیدعنوان (پیاپی‌ها)	-	Key Title (Continuing Resources)
۱۱	۵۳۱	عنوان خلاصه (منابع دنباله‌دار)	عنوان خلاصه (پیاپی‌ها)	-	Abbreviated Title (Continuing Resources)
۱۲	۶۰۱	بخشی از نام سایر عناصر وارد شده و عناصر مقلوب	بخشی از نام سایر عناصر وارد شده	\$h Part of Name other than Entry Element and Inverted Element	Corporate Body Name Used As Subject
۱۳	۸۰۲	مرکز ملی شاپا	مرکز شاپا	-	National ISSN Centre

- در فیلد ۲۰۰ کاربرد سازمان فیلد فرعی \$7 آمده است، در حالی که در دستنامه یونی مارک (ویراست ۲۰۰۰ و روزآمدهای ۴ و ۵) وجود ندارد.
- در فیلد ۲۱۰ کاربرد سازمان فیلدهای فرعی \$7 و \$9 آمده است، در حالی که این فیلدهای فرعی در دستنامه یونی مارک (ویراست ۲۰۰۰ و روزآمدهای ۴ و ۵) وجود ندارند.
- در فیلد ۳۱۴ کاربرد سازمان فیلد فرعی \$7 آمده است، در حالی که در دستنامه یونی مارک (ویراست ۲۰۰۰ و روزآمدهای ۴ و ۵) وجود ندارد.
- در فیلد ۳۲۰ در روزآمد ۵ دستنامه یونی مارک فیلد فرعی \$u اضافه شده است، در حالی که در کاربرد سازمان این فیلد فرعی وجود ندارد و کاربرد مطابق با روزآمد ۴ تهیه شده است.
- در فیلد ۳۲۱ در روزآمد ۵ دستنامه یونی مارک فیلدهای فرعی \$c و \$u اضافه شده اند، در حالی که در کاربرد سازمان وجود ندارند و کاربرد مطابق با روزآمد ۴ تهیه شده است.
- در فیلدهای ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷ و ۴۴۸ در روزآمد ۵ دستنامه یونی مارک فیلدهای فرعی \$f، \$b، \$g، \$i، \$l، \$n، \$o و \$s اضافه شده اند، در حالی که در کاربرد سازمان وجود ندارند و کاربرد مطابق با روزآمد ۴ تهیه شده است. همچنین در این فیلدها در کاربرد سازمان فیلد فرعی \$l آمده است که در دستنامه یونی مارک (ویراست ۲۰۰۰ و روزآمدهای ۴ و ۵) وجود ندارد.
- در فیلد ۵۰۰ کاربرد سازمان فیلد فرعی \$9 آمده است در حالی که در دستنامه یونی مارک (ویراست ۲۰۰۰ و روزآمدهای ۴ و ۵) وجود ندارد.
- فیلد فرعی \$l در فیلد ۵۰۰ در روزآمد ۴ به صورت تکرار ناپذیر ولی در روزآمد ۵ تکرارپذیر می باشد. در کاربرد سازمان این فیلد فرعی بر اساس روزآمد ۴ (تکرار ناپذیر) تهیه شده است.
- فیلدهای فرعی \$h و \$i در فیلد ۵۱۳ در روزآمد ۵ تکرار ناپذیر می باشد، در حالی که در کاربرد سازمان بر اساس روزآمد ۴ تکرارپذیر آمده است.
- در فیلد ۵۱۸ در کاربرد سازمان فیلدهای فرعی \$e، \$h، \$i، \$j، \$n و \$z آمده است، در حالی که در دستنامه یونی مارک (ویراست ۲۰۰۰ و روزآمدهای ۴ و ۵) وجود ندارد.
- فیلد فرعی \$e در فیلد ۵۴۱ که در روزآمد ۵ اضافه شده باید تکرارپذیر باشد، در حالی که در کاربرد سازمان تکرار ناپذیر آمده است.

در فیلد ۶۰۰ کاربرگه سازمان فیلد فرعی \$9 آمده است در حالی که در دستنامه یونی‌مارک (ویراست ۲۰۰۰ و روزآمدهای ۴ و ۵) وجود ندارد.

فیلد ۶۰۱ باید اجباری باشد ولی در کاربرگه سازمان اختیاری آمده است، همچنین در فیلد ۶۰۱ و ۶۰۲ فیلدهای فرعی \$9 و \$t که در کاربرگه سازمان آمده در دستنامه یونی‌مارک (روزآمد ۵) وجود ندارد.

فیلد فرعی \$9 در فیلد ۶۰۵ کاربرگه سازمان آمده است در حالی که این فیلد فرعی در دستنامه یونی‌مارک (ویراست ۲۰۰۰ و روزآمدهای ۴ و ۵) وجود ندارد. همچنین فیلدهای فرعی \$j و \$z باید تکرارپذیر باشند، در حالی که در کاربرگه سازمان تکرارناپذیر آمده‌اند.

فیلد فرعی \$9 در فیلدهای ۶۰۶، ۶۰۷، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۱۱ و ۷۱۲ کاربرگه سازمان آمده، در حالی که در دستنامه یونی‌مارک (ویراست ۲۰۰۰ و روزآمدهای ۴ و ۵) وجود ندارد. فیلد فرعی \$b در فیلدهای ۷۱۱ و ۷۱۲ باید تکرارپذیر باشد، در حالی که در کاربرگه سازمان تکرارناپذیر آمده است.

فیلد فرعی \$a در فیلد ۸۵۰ باید تکرارپذیر باشد، در حالی که در کاربرگه سازمان تکرارناپذیر آمده است.

فیلد فرعی \$d در فیلد ۸۵۶ باید تکرارپذیر باشد، در حالی که در کاربرگه سازمان تکرارناپذیر آمده است.

فیلدهای فرعی \$a و \$b در فیلد ۸۸۶ باید تکرارپذیر باشند، در حالی که در کاربرگه سازمان تکرارناپذیر آمده‌اند.

نتیجه‌گیری

بررسی «کاربرگه پیاوندها»ی سازمان، نشان داد که این کاربرگه فاقد پنج فیلد لازم و خاص برای توصیف ویژگی‌های کتابشناختی پیاوندها است. اگر بنا باشد که کاربرگه پیاوندهای سازمان با توجه به عنوان آن که خاص پیاوندها است بیش‌ترین کارآیی را در بازیابی اطلاعات پیاوندها داشته باشد، با در نظر گرفتن این مطلب که در دستنامه یونی‌مارک دقیقاً چهارده فیلد به پیاوندها اختصاص یافته است، می‌بایست فیلدهایی به «کاربرگه پیاوندها» اضافه شود.

سیاهه‌ای از فیلدهای ویژه پیاپی‌ها که در دستنامه یونی‌مارک و روزآمدهای ۴ و ۵ دستنامه فوق، به این مواد اختصاص یافته، در جدول ۱ آمده است. همانطور که گفته شد تنها ۱۰/۵۹ درصد (نه فیلد) از فیلدهای خاص پیاپی‌های موجود در دستنامه فوق، در «کاربرگه پیاپی‌های» سازمان دیده می‌شود. علاوه بر موارد ذکر شده، یکی دیگر از ایرادهایی که در کاربرگه پیاپی‌های سازمان وجود دارد، عدم استفاده از کلیه فیلدهای عمومی می‌باشد. بنابراین با توجه به کاستی‌هایی که در کاربرگه رسا وجود دارد و با در نظر گرفتن فیلدهایی که به درستی در کاربرگه پیاپی‌ها استفاده شده و فیلدهای اختصاصی که برای این مواد شناسایی شده است، کلیه بلوک‌ها و فیلدهای لازم برای توصیف اطلاعات کتابشناختی پیاپی‌ها، از دستنامه یونی‌مارک استخراج شده و کاربرگه‌ای با توجه به جدول ۲ برای پیاپی‌ها پیشنهاد شده که کاملاً در انطباق با دستنامه یونی‌مارک است.

پیشنهادها

۱. یافته‌های پژوهش نشان داد که کاربرگه رسا نه از کارایی لازم برای فرمت مارک پیاپی‌ها برخوردار نیست. پیشنهاد می‌شود که کاربرگه سازمان با استفاده از یافته‌های این پژوهش، تکمیل شود؛
۲. فعالیت شورای رسا (کمیته ملی مارک ایران) در جهت برگزاری فعالیت‌های آموزشی و اجرایی در این زمینه و رسیدگی و نظارت بر اجرای درست و هماهنگ اصول مارک ایران که در وهله اول ما را در رسیدن به کنترل کتابشناختی ملی و در وهله دوم کنترل کتابشناختی جهانی یاری خواهد کرد، تداوم یابد؛
۳. برای این که فهرست‌نویسی یکدستی برای تمام مواد کتابخانه‌ای در سطح ملی داشته باشیم، بهتر است تا محتاطانه‌تر و دقیق‌تر دست به تغییر بزنیم. سازمان و البته مهم‌تر از آن شورای رسا می‌تواند با بازنگری در مواقع مورد لزوم در مارک ایران تعدیل‌هایی را انجام و حاصل کار را در اختیار متخصصان در سطوح مختلف قرار دهد و از آن‌ها نظرخواهی نماید. سازمان پس از ارزیابی نظرات متخصصان، تغییرات لازم را اعمال نموده و این تغییرات را پس از مشورت و تأیید کمیته دائمی یونی‌مارک (PUC) به صورت اوراقی جداگانه ارائه نماید؛

۴. بررسی تطبیقی فرمت مارک ایران با فرمت یونی‌مارک برای تمام مواد از جمله نسخ خطی و غیره، ما را قادر خواهد ساخت تا بتوانیم اطلاعات کتابشناختی کلیه مواد کتابخانه‌ای را به شکل ماشین‌خوان درآوریم و با دیگر کشورها مبادله کنیم. بنابراین بررسی تطبیقی فرمت مارک ایران برای سایر انواع مواد کتابخانه‌ای به عنوان ادامه این کار تحقیقی پیشنهاد می‌شود.

منابع

- اسدی‌انجیل، مجتبی (۱۳۶۹). معرفی سیستم‌های مارک و یونی‌مارک و بررسی کاربرد یونی‌مارک در ایران. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- اکبری‌داریان، سعیده (۱۳۸۷). سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران، مصاحبه، ۵ خرداد.
- _____ (۱۳۸۷). سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران، مصاحبه، ۱۲ اسفند.
- ثریایی‌آذر، پونه (۱۳۸۶). گسترش فرمت مارک ایران برای منابع دیداری شنیداری فارسی. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات اهواز، اهواز.
- رشیدی، ورا (۱۳۸۶). گسترش فرمت مارک ایران برای منابع الکترونیکی. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز.
- سلطانی، پوری؛ راستین، فروردین (۱۳۷۹). دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی. تهران: فرهنگ معاصر.
- کمیته ملی مارک ایران (۱۳۸۱). مارک ایران. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- کامپوس، فرناندا ماریا (۱۳۸۲). مارک بین‌المللی: قالبی مجازی در عصری مجازی، ترجمه‌ی عبدالرضا نوروزی چاکلی، نشریه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۶(۱)، ۲۳-۳۳.
- کوکبی، مرتضی (۱۳۷۲). نکاتی چند درباره مارک ایران. پیام کتابخانه، ۳(۲ و ۳)، ۱۳۰-۱۳۳.
- _____ (۱۳۷۷). انتخاب فرمت مناسب برای فهرست‌نویسی کامپیوتری انتشارات ایرانی. مجله علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید چمران، ۳(۳)، ۳۴-۴۹.
- _____ (۱۳۷۷). مارک ایران. مجله علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید چمران، ۳(۱ و ۲)، ۸۱-۹۳.
- _____ (۱۳۸۶). مارک ایران به کجا می‌رود؟ بررسی مارک ایران در سه مرحله. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۰(۱)، ۲۷-۴۸.
- _____ (۱۳۸۷). استفاده از ضریب وزنی در سرعنوان‌های موضوعی در راستای بهبود بازیابی اطلاعات. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۱(۱)، ۲۴۳-۲۵۸.
- محسنی، حمید (۱۳۷۸). مدیریت مجلات. تهران: نشر کتابدار.

References

- Harrod, Leonard Montague (1977). The librarian's glossary of terms used in librarianship, documentation and the book crafts and reference book, 4th ed., London : Andre Deutsch, Ltd.
- IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Core Activity (2006). *UNIMARC Guidelines*. No. 8, 10-19. Retrieved March, 6, 2009, from: www.ifla.org
- International Federation of Library Associations and Institutions (1994-) *UNIMARC manual: bibliographic format*, Latest revision: 6 April 2000, Retrieved March, 6, 2009, from: www.ifla.org
- Kokabi, M. (1995). The Internationalization of MARC, Part II: some MARC formats based on USMARC. *Library Review*, 44 (6), 38-45.
- Kokabi, M. (1994). *Development of a Machine – readable cataloging (MARC) Format For Iran*. PhD Thesis, The University of New South Wales Australia, New South Wales.

به این مقاله این گونه استناد کنید:

خادمی زاده، شهناز؛ کوکبی، مرتضی؛ فرج پهلوی، عبدالحسین (۱۳۸۹). بررسی تطبیقی فرمت مارک ایران در نرم افزار «رسا» با فرمت یونی مارک برای پایندها. *تحقیقات اطلاع رسانی و کتابخانه های عمومی*، ۱۶ (۲)، ۴۵ – ۶۹.